

Ярослав Поліщук

ЛІТЕРАТУРА МАЙДАННОГО ГАРТУ

Майдан став безумовною подією в сучасній українській літературі. Численні літературно-мистецькі проекти 2014–2015 років підтверджують високий креативний потенціал Євромайдану. Активна участь у цих процесах письменників — Андрія Куркова, Оксани Забужко, Юрія Андруховича, Сергія Жадана та ін. — засвідчує етапність події та незворотність постреволюційної трансформації українського суспільства.

Ключові слова: Євромайдан, суспільна подія, література, мистецтво, культура, герой.

Розквіт постмайданної літератури можна було передбачити. Надто сильно в події Євромайдану були заангажовані українські письменники, надто активно в нього влилась молодіжна субкультура з літературним складником включно, аби не очікувати, що після української Революції Гідності з'явиться хвиля різножанрових публікацій, присвячених Майданові. Так чи інакше, доводиться говорити про подію межового характеру, що фактично поклала край певному періоду та відкрила інший, ще докладніше не окреслений, але заповіджений на майбутнє.

На елементарному (поверховому) рівні Євромайдан став однією з провідних тем нашої літератури. На глибшому, органічному рівні він визначив її актуальну проблематику — вихід із постколоніального загумінка, переступання межі епох, зміна поколінь, цінностей, ментальнісних настанов тощо. Коротко кажучи, маркування цієї події неодмінно пов'язане з відчуттям важливого рубежу, який слід подолати українцям, аби зберегти за собою перспективу розвитку. Ідеться навіть не про «світле майбутнє», а про пересічне виживання, про збереження держави в умовах зовнішньої агресії. Щоби зберегти власну ідентичність, необхідно зазнати рішучих перетворень, ступити важливий крок назустріч власному незалежному майбутньому. У цьому полягає урок Євромайдану, який має бути осмислений у сучасній культурі взагалі, а в національній літературі зокрема.

У період 2014–2015 років з'явилося друком щось із два десятки книжок, присвячених Майдану. Писані головню на злобу дня, вони відтворюють цю видатну подію в різних її проекціях та аспектах. Поки що задовольняють доволі-таки скромний інтерес читача, що спраглий знання про справжню сутність події, її контраверсії та приховані від загалу сторони. Тобто, цю хвилю публікацій можна означити як кумулятивну. Слідом за нею має прийти повновартісне осмислення того, що, власне кажучи, з нами сталося і стається. Це вже інше, вище й поважніше, завдання, яке здатна виконати література, що

керується засадами серйозної та неквапливої аналітики. Утім і дехто з перших авторів спробував побіжно аналізувати Євромайдан, незважаючи на те, що поки що бракує як часової дистанції, так і дискусійної напруги.

Не дивно, що в першій хвилі наближення домінує публіцистика [1, 3, 5, 6, 10]. Проте нерідко автори вдаються до змішаних жанрів і типів письма. У їхній інтенції — передати неповторний дух і шарм Майдану, а для цього слід подбати про відповідний мовно-стилістичний матеріал. Ламаються жанрові кордони, що не в силі витримати живої напруженості новопосталого дискурсу. Публіцистика природно чи не зовсім межує з автодокументальними жанрами — щоденником, блогом, спогадом, рефлексією, есеєм [3, 5, 4, 6]. Не випадково авторами або упорядниками таких видань є професійні письменники — Андрій Курков, Оксана Забужко, Юрій Андрухович, Сергій Жадан, Тарас Прохасько та ін. Гібридність подібних жанрів складається на межі різних стилів — художнього, публіцистичного, документального.

Письменники і Майдан — тема доволі широка й багатогранна. Відомо, що й у час попередньої, Помаранчевої, революції літератори були серед активістів, а також першими спробували описати подію та її відрефлектувати (О. Забужко, М. Слабошпицький, М. Симчик та ін.). Щоправда, тоді їхня заангажованість не виявлялася так масово. Та й, мабуть, суспільні очікування були скромнішими. Тому революція 2004 року знайшла адекватніше відображення в мас-культурі, зокрема в популярній музиці, яка лунала тоді з Майдану й була тиражована через радіостанції та диски. Проте Євромайдан повернув суспільну довіру до літератури, яка, здавалося, була вже безнадійно втраченою. Голос письменника знову став найвищою мірою затребуваний, що й викликало шквал різного роду виступів — усних (на Майдані діяв лекторій, проводилися літературні читання), друкованих (головню у пресі, але поширюваних також у вигляді листівок), медійних (тиражованих через різноманітні ресурси Мережі).

Важливо підкреслити, що Євромайдан повернув в Україну культ слова. Про це свідчить той факт, що найбільш вартісні та затребувані тексти незрідка поширювалися як анонімні: про авторство не конче дбали, бо важив сам твір як вираження актуальних почуттів та переживань. І вже згодом з'ясовували, хто ж насправді є автором того чи іншого тексту. Так, приміром, сталося з антологією «Небесна сотня» (2014), що її підготувало до друку чернівецьке видавництво «Букрек» [7]. Той факт, що окремі поетичні твори з цієї антології були опубліковані як анонімні або ж із помилковим авторством, викликав публічний скандал та спонукав видавництво до перепросин. Проте це не заперечує добрих намірів видавців, які хотіли зібрати популярну поезію Майдану в одному томі, а для цього користалися з різних джерел, через що не могли достеменно встановити авторство окремих віршів. Революційну поезію презентує також книжка карпатського видавництва «Дискурсус», що названа «Євромайдан. Лірична хроніка» (2014) [2]. Ця лірика цікава тим, що була творена на злобу дня. Із погляду професійного вона далека від класичних взірців, а нерідко грішить супроти засад версифікації й стильових стандартів. Проте важливість її в іншому — у тому, що зберігає в собі настрої революційного зриву, що спонукає читача до занурення в емоційну стихію Майдану.

Те ж таки молоде видавництво «Дискурсус» (до речі, характерне явище — публікація літератури про Майдан новими, молодими видавництвами, які добре відчують мейнстрим читачького інтересу) запропонувало том революційної публіцистики «Євромайдан: хроніка відчуттів» (2014) [3]. Це була одна з перших збірних публікацій, що пропонувала читачеві рефлексію на тему української Революції. Книжка цікава тим, що містить погляд на подію кількох авторів, кожен з яких уже відомий читачеві та виражає власний погляд на світ. Це Тарас Прохасько, Іван Ципердюк, Юрій Андрухович, Сергій Жадан, Юрій Винничук. Антологію укладено з републікацій, тобто з текстів, які свого часу вже оприлюднювалися — в публіцистичній рубриці ТСН або на сторінках окремих галицьких газет («Збруч»). За тоном і пафосом публікацій можна відтворити не тільки хронологію подій (від 30 листопада 2013 року до 20 лютого 2014-го), а й внутрішню «температуру», настрої майданівців, що змінювалися залежно від обставин. Так, публіцистична гострота Сергія Жадана чергується тут з граничною відвертістю Юрія Андруховича, а екзистенційна відстороненість Тараса Прохаська з живою іронічністю Юрка Винничука. Усі ці складники співстворять збірний образ Євромайдану очима українських письменників.

Публіцистика та есеїстика письменників, що зібрана в томі «Євромайдан. Хроніка відчуттів»,

цінна не тільки тим, що дає питомий зріз спостережень і рефлексій недавнього революційного часу. В окремих думках та оцінках виразно проявляється й пророча проникливість — вони скеровані на застереження читача від скороминучих вражень успіху та ейфорії. Вони також налаштовують нас на сприйняття Майдану як проблеми, як суспільного, цивілізаційного й культурного виклику — в усій серйозності й глобальності значень, які закладаємо в ці слова.

Зараз гостра боротьба точиться за ту частину суспільства, яка намагається лишитися поза конфліктом, виявляє нейтральні або пацифістські погляди, прагнучи уникати риторики протистояння. Небезпечний елемент, який криється в цій суспільній групі, полягає в тому, що вона може виявитись репродуктором спровокованих Євромайданом цінностей. Безпосередньо не запламована співпрацею з попереднім режимом, вона має певну презумпцію невинності. Але володіє також потенціалом, аби блокувати чи дискредитувати ініціативи громадянського суспільства та народжуваної демократії. Саме про таких писав у час Революції Гідності письменник і публіцист Юрій Андрухович, вважаючи їх загрозою завтрашнього дня. Зізнання цього автора мали пророчий характер, що й підтверджують останні події в нашій країні, вибудовування післяреволюційної влади та її помилки. *«Для кожної влади, — писав Ю. Андрухович, — ці хитрі, підлі морди справжній подарунок: вони не нарікають, вони не висловлюють спротиву, у них нема творчих думок, у них одне завдання — бути якомога лояльнішими, зливатися з будь-якими зовнішніми кольорами і, звичайно, цькувати інших. А їх вони відчують інстинктивно, адже це чужі: молоді, творчі, мужні»* [3, 54]. Сьогодні до цих застережень варто знову повернутися.

Виняткову — нетипову, багатоголосу, відкритую й незавершену хроніку Євромайдану створила Оксана Забужко. Її літературний проект має назву «Літопис самовидців. Дев'ять місяців українського спротиву» (2014), він був запущений видавництвом «Комора» [5]. Особливість цього видання в тому, що воно має на меті засвідчити культурне багатоголосся Майдану. О. Забужко уважно та делікатно підійшла до редагування книжки, що її наповнюють різножанрові матеріали — нариси, пости, коментарі, полеміки, щоденникові записи тощо. Хоча вона присутня у книжці і як автор, але основну увагу приділяє фіксуванню безпосередніх свідчень «самовидців». При цьому збережено особливості оригіналів, навіть сумнозвісний суржик чи стилістичні незграбності, що присутні в текстах книжки. Цим самим упорядниця дає зрозуміти, що для неї найважливіше — зберегти автентичні голоси й інтонації свідків Євромайдану, які згодом набудуть історичного значення.

Риторичну формулу самовидця — пересічного учасника подій — застосовує Марко Рудневич у повісті «Я з небесної сотні» (2014). Варто зазначити, що це одна з перших спроб зображення революції в епічному творі. Певно, в майбутньому будуть створені романи, поки ж — лише повість. Її автор обирає штиб молодіжної прози, а герой-наратор проектує тип звичайного учасника протестів, який волею-неволею втягнувся у протистояння й став жертвою кривавого розстрілу в лютому 2014 року. Звернемо увагу на те, що багато хто з письменників експлуатує цей топос — звичайного героя, «маленької людини»: він добре накладається на образ мирного й спокійного волевиявлення, як заповідався Майдан на самому початку. Разом з тим він певною мірою перегукується з романтичною ідеологією, що була такою популярною в нашій літературі в XIX та на початку XX століття. Не випадково героєм стає людина з народу, пересічний українець, який, однак, у відповідальний момент почувається носієм національної ідеї й гостро реагує на загроженість власної ідентичності.

Саме таким героєм є Макс із повісті М. Рудневича, звичайний студент зі Сміли на Черкащині, що силою обставин змушений опинитися в самому вирі революційних подій. Втягнутий у боротьбу, він, однак, стає свідомим патріотом, зазнає переоцінки моральних цінностей. У цій внутрішній трансформації героя є глибокий сенс. Про героїчний час, проведений на Майдані, сам Макс згадує так: «За останні дні я прожив ніби не одне, а десять життів, бо зрозумів, що означає любити по-справжньому» [9, 180].

Найбільш успішний автодокумент революції створив Андрій Курков у своєму «Щоденнику Майдану» (2014). Між іншим, сам автор не був учасником подій. Він зізнається, що фіксував їх з приватного інтересу, коли вів свої записи. А. Курков був мимовільним свідком усіх найважливіших моментів революції: мешкаючи на головній вулиці столиці Хрещатику, щоденно спостерігаючи масові заворушення та потерпаючи в побуті від певних незручностей, він відчув на собі дух українського спротиву, що живив цей переломний час. Хоча ця приватна хроніка творилася наживо, разом з перебігом подій, проте в ній виразно проявляється елемент особистісний, авторський, індивідуальний. Письменник обирає позицію поміж об'єктивним і відстороненим описом, з одного боку, та заангажованим голосом патріота, інтелігента, громадянина, з іншого. Це, очевидно, й справило вирішальний вплив на якість книжки. Читач сприйняв її з ентузіазмом і вирізняв серед численних інших видань, що пропонують осмислення Майдану.

Своє письменницьке завдання Андрій Курков сформулював саме так: оповісти про найважливіше, донести до читача, який далекий від

суті справи, неповторний дух часу. У вступі до книжки так означає свою позицію: «Я не уезжаю. Не прячусь от реальности. Я в ней живу каждый день. [...] Все это время жизнь продолжалась, она ни на минуту не останавливалась. И эту жизнь я почти ежедневно записывал, чтобы сейчас попробовать рассказать о ней вам подробно, в деталях. Жизнь во время революции, жизнь в ожидании войны, войны, которая и сейчас, когда я пишу эти строки, кажется очень близко, намного ближе, чем казалась даже неделю назад» [4, 4].

Щоденник А. Куркова може видатися надто докладним, а то й нудним для тих читачів, які відстежували подію наживо й добре пам'ятають усі перипетії в їхньому перебігу та взаємозв'язку. Проте маємо враження, що письменник задумав цей твір головно для західного читача, який про Євромайдан має (якщо має взагалі) дуже поверхове уявлення. Цим виправдані численні коментарі про поточну політичну ситуацію, дії та інтриги влади, про наміри та вчинки учасників протесту, а також про численні побутові деталі української революції, без яких важко було би уявити колорит цієї загальносуспільної події.

Хроніка А. Куркова позначена багатством деталей переломного часу, які — поряд із виразно заявленим авторським «я» — надають їй своєрідного шарму. Автор цілком свідомо заявляє про етапність Євромайдану — не тільки в історії сучасної України чи Європи, а, передусім, у житті кожного, хто пережив цю подію, вистраждав її. Такий приватний, гуманістичний вимір — одна з найбільш сильних ознак твору. Підсумовуючи оповідь про українську Революцію Гідності, А. Курков зазначає: «Этот год изменил жизнь каждого из нас, изменил приоритеты и планы, наши симпатии и антипатии, откорректировал наши надежды и мечты, нашу с вами реальность» [4, 221]. Книжка, що в оригіналі написана російською, була майже водночас видана кількома європейськими мовами, а її недавні презентації привернули увагу європейської громадськості до України та її культурного простору. До літа харківське видавництво «Фоліо» обіцяє українськомовну версію твору.

За добрий приклад змішування жанрів, стилів, дискурсів в оповіді про Майдан може правити мистецько-культурологічний проект «Майдан. Революція духу» (2014, 2015). Автором і куратором його виступив відомий співак і культуртрегер Антін Мухарський. Активну участь у проекті взяли молоді діячі культури — художники, перформери, музиканти. Вони представляють світ модерної української культури, для якого Революція Гідності стала символічним актом очищення й оновлення, а також неймовірним стимулом до творення нових форм та різноманітних експериментів [6]. Попри безумовний дух експериментаторства, що характеризує творчий

доробок багатьох учасників проекту, важливо відзначити й рису, яка всіх їх об'єднує. Це гарячий патріотизм, палке, цілком усвідомлене прагнення розбудовувати національну культуру, що саме тепер, у постмайданний період входить у нову, ще не окреслену фазу свого розвитку. У чомусь істотному цей книжковий (і ширше беручи, загальнокультурний, бо А. Мухарський та його команда вже давно працюють у такому ключі) проект має профетичну спрямованість і показує, наскільки атракційним може бути українське мистецтво в наш час, наскільки може відповідати запитам нашого суспільства, зокрема молодії його частини, а водночас лишатися на рівні трендів світової культурної моди.

Критики розділились в оцінці постмайданної літератури. Одні з них вітають творення нових форм, зокрема тих невироблених, «сирих», що народжені самим життям, соцмережами, наділені характером живого спілкування й живого виплескування емоцій. Інші ж, навпаки, сприймають гібридність письма про Майдан стримано, вказуючи на його невиробленість і начерковість. Так, книжковий оглядач Костянтин Родик у зв'язку з цим зазначає, що не варто квапитись «...гукаючи *“Слава!” мережевим одкровенням, легітимуючи їх злукавленим означенням “нова література”*. До всього, *ейфорійне протиставлення дилетантського письма професійному — це каналізування масової свідомості у деградацію. Щоправда, є прихильники й іншого погляду: мовляв, лише емоційний контакт із дійсністю єдино здатний вказати шлях до істини. Але то вже питання віри. Утім, секулярний розум аж ніяк не відкидає цінність емоційних нет-рефлексій. Насамперед, як украї важливої сировини для спеціалістів. Зокрема, для письменників»* [8]. Дискусія про значення літератури, присвяченої Майданові, триває і триватиме; більше того, вона буде загострюватися мірою того, як з'являтимуться справді непересічні й вартісні твори на цю тему.

Майдан не тільки засвідчив європейський напрям розвитку в українському суспільстві — про це й раніше виразно було заявлено становленням громадянських свобод. Він також — через ефективну пропаганду в медіях, через багатолікість культурних візій та мистецьких проєктів — небаченою мірою стимулював народження темпів євроінтеграційних процесів в Україні. Попередній етап, що припадає на 2014-й та

початок 2015-го року, забезпечив багатий інформаційний супровід цієї суспільної події. На часі — всебічне, неупереджене й об'єктивне осмислення Євромайдану як своєрідного феномену в новітній історії України. Тому найважливіші із зазначених тут публікацій характеризує прагнення осмислити досвід революції, окреслити його значення для майбутнього розвитку країни та суспільства в цілому. Проглядається спроба підсумувати Євромайдан як етапну подію суспільного життя.

Революція дезавувала відносність поділів українського суспільства, які практикувались донині. Виявилось, що ці розмежування насправді не є кардинальними, вони не обов'язково ведуть до протистояння та конфлікту. Українське суспільство вже набуло певного досвіду толерантності, який і варто застосовувати для формування нової моделі суспільних відносин. Інша справа, що мовно-культурні, конфесійні відмінності досі активно використовувались політичними силами для роз'єднання суспільства, поширення духу недовіри та ворожнечі, а то й агресії щодо інших. Фактично те, що відбувається після Євромайдану, стало запереченням такої недалекоглядної політики й задекларувало вибір самого суспільства — мирний, демократичний і плюралістичний лад у країні. І це не зважаючи на умови фактичної війни, що спонукають до жорсткої гуманітарної політики, зокрема до відсічі в інформаційній війні з опонентом.

Художня література лише освоює феномен Євромайдану та Революції Гідності. Із першого етапу цього освоєння можна зрозуміти, що воно протікає досить-таки активно, а також виражається в різних формах та жанрах, нерідко змішаних та гібридних, що відповідають медійній відкритості нашого часу. Це час сміливих експериментів, що підтверджує попередній висновок: література перебуває в пошуку властивих засобів, за допомогою яких можна було б адекватно розповісти світові про Україну за наших переломних часів.

Серйозна, вдумлива й мудра рефлексія Майдану, як видно, чекає нас попереду. Поки що під неї закладаються лише перші підвалини. Так само в часовій перспективі поява значних епічних полотен — романів про Революцію Гідності. Із бігом часу поважний епос витіснить сентиментальну поезію та патріотичну публіцистику, що домінують в актуальній ситуації 2015 року.

ДЖЕРЕЛА

1. Гук Н. Євромайдан [Звичайні герої] : публіцистика / Н. Гук. — К. : Брайт Старт Паблішинг, 2015. — 144 с.
2. Євромайдан. Лірична хроніка : [поетична колекція]. — Брустурів : Дискурсус, 2014. — 44 с.
3. ЄвроМайдан: хроніка відчуттів / Т. Прохасько, І. Ципердюк, Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Винничук. — Брустурів : Дискурсус, 2014. — 156 с.
4. Курков А. Дневник Майдана / А. Курков. — Харків : Фоліо, 2015. — 256 с.
5. Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву / автор проекту Оксана Забужко. — К. : Комора, 2014. — 312 с.
6. Майдан. Революція духу. Мистецько-культурологічний проект / автор і куратор проекту Антін Мухарський. — К. : Наш формат, 2015. — 304 с.
7. Небесна сотня. Антологія майданівських віршів. — Чернівці : Букрек, 2014. — 392 с.
8. Родик К. Атипова література. Як 2014-й рік позначився на книжковому ринку [Електронний ресурс] / К. Родик // Україна молода. — 2015. — 17 березня. — С. 13. — Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2624/164/92261/>
9. Рудневич М. Я з Небесної Сотні : повість / Марко Рудневич. — Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. — 182 с. — (Доросла серія). — Кн.-«переверт». — В одній обкл. з кн. : Я из Небесной Сотни / Марко Рудневич.
10. Euromaidan. History of the Making / ed. V. Kadygrob, K. Taylor. — Київ : Основи. — 286 с.

Полищук Ярослав.

ЛИТЕРАТУРА МАЙДАННОЙ ЗАКАЛКИ

Майдан стал безусловным событием в современной украинской литературе. Множественные литературно-художественные проекты 2014–2015 годов подтверждают высокий креативный потенциал Евромайдана. Активное участие в этих процессах писателей — Андрея Куркова, Оксаны Забужко, Юрия Андруховича, Сергея Жадана и др. — свидетельствует об этапности событий и необратимости постреволюционной трансформации украинского общества.

Ключевые слова: Евромайдан, общественное событие, литература, искусство, культура, герой.

Polishchuk Yaroslav.

LITERATURE OF MAIDAN AS THE ART INSPIRED BY UKRAINIAN REVOLUTION OF HONOR

Euromaidan became an important event in modern Ukrainian literature. A lot of literature and art projects organized during 2014–2015 confirm the high creative potential of Euromaidan. Participance of such prominent writers, as Andriy Kurkov, Oksana Zabuzhko, Yurii Andrukhovych, Serhiy Zhadan and others in this process confirms the irreversibility of post-revolutionary transformation of Ukrainian society.

Key words: Euromaidan, social event, literature, art, culture, hero.